

Szendró Dénes

**A DON-KANYAR TÁBORI LELKÉSZE,
ISASZEG MEGHURCOLT LELKIPÁSZTORA:
TÁNCZOS DEZSŐ**

I. rész

75 évvel ezelőtt, 1943. január 12-én, a mínusz negyven fokos hidegben, a kőkeményre befagyott Don folyó jegén átkelve indított támadást a túlerőben lévő szovjet katonaság a Don-kanyar nyugati partját védő 2. magyar hadsereg ellen, amely visszavonulásra kényszerült. A csata során a 194 ezer honvédből mintegy 28 ezer sebesültet és beteget szállítottak haza, 28 ezer fő fogságba esett, 42 ezer pedig a harcokban vesztette életét vagy a menekülés során fagyott meg. A földi poklot túlélők között volt a IV/2. számú tábori kórház tábori lelkésze, Isaszeg későbbi, 1956 és 1959 között volt református lelkipásztora, Tánczos Dezső is.

Tánczos Dezső 1904. augusztus 16-án Veszprém Megyében, Magyar-barnagon született az ott szolgáló hat gyermekes református lelkész családjának negyedik gyermekeként. 1906-ban édesapját Balatonudvariba helyezték, ahol ő az elemi iskola első három osztályát járta ki. Szülei 1913-ban – a német nyelv elsajátítása érdekében – a burgenlandi Alhó evangélikus iskolájába küldték tanulni, majd 1915-ben a Pápai Református Gimnáziumba iratták be, ahol 1923-ban érettségizett. Teológiai diplomáját 1927-ben szintén Pápan szerezte meg, majd két év segédlelkézi szolgálat után, 1929-ben a második lelkészképesítő vizsgáját is itt tette le, mindkettőt jeles eredménnyel.

Beosztott lelkészként Szentgyörgyvölgyön, Tácon, Székesfehérváron, Lepsényben, Vilonyán és Balatonudvariban szolgált. 1931-ben választották meg Somogyvisontán önálló lelkipásztornak, ahol 1947. április végéig látta el feladatát. 1932-ben Kájel Violával, a faddi lelkész lányával kötött házasságot, melyből két fiuk született: Miklós 1934-ben, Olivér pedig 1937-ben. Évtizedeken át küzdött a magyar családoknak a lakosság fogyását okozó egykézése, azaz csak egy gyermeket vállalása ellen. Ennek nem csak a szószéken adott hangot, de e témakörben számos cikke jelent meg országos és megyei lapokban is. 1939-ben az Országos Református Szeretetszövetség Néppárát sorozatában jelent meg egy kiadványa „Atyámfia, vigasztalódjatok!” címmel, melyben szentírási helyek és imádságok szerepelnek halottvirrasztó keresztyének számára.

Az 1938-ban Chamberlain angol- és Daladier francia miniszterelnökök, Hitler német kancellár és Mussolini olasz kormányfő által aláírt müncheni egyezmény, majd az 1938-as első- és az 1940-es második bécsi döntés alapján Magyarország is megkezdte az 1920-as trianoni békeszerződéssel elvesztett területek részbeni visszacsatolását. 1938-ban a Felvidékre, 1939-ben Kárpátaljára, 1940-ben pedig Észak-Erdélybe és Székelyföldre menetelt be a magyar katonaság.

Tánczos Dezső lelkipásztornak 1941. április 6-án kellett bevonulnia a Pécsen székelő IV. hadtesthez, s ott a 2. számú tábori kórházhoz osztották be protestáns tábori lelkésznek – az akkoriban ilyen tisztséggel járó – főhadnagyi rangban. Neki is mennie kellett a magyar hadsereggel, amely 1941. április 11-én indította el a Délvidék egyes részeinek megszállását. A Mura és a Dráva folyók köze (Muraköz), a Dráva és a Duna közötti háromszög (Drávaszög), valamint a Duna és a Tisza közötti terület (Bácska) elfoglalása 13-án estére már be is fejeződött. A honvédség vesztesége 467 főt tett ki halottakban és sebesültekben. A jugoszláv hadsereg nem tanúsított ellenállást, de az 1944 őszeig tartó megszállás alatt a gyakran fegyverrel támadó szerb partizánok közül több ezren életükkel fizettek.

1942 elején a visszacsatolt országrészek fejében a német kormány kikövetelte, hogy a magyar katonaság az addiginál nagyobb erővel vegyen részt szövetségesként a szovjet fronton. Megkezdődött a 2. magyar hadsereg felállítása a III. szombathelyi, a IV. pécsi és a VII. miskolci hadtestekből, melyek létszámát az egész országból egyenletesen történő behívásokkal bővítették ki tartalékos katonákkal.

A mintegy 200 ezer fős magyar hadsereg kiszállítása a keleti frontra 822 darab 110 tengelyes vonaton 1942. április 11-től július 27-ig tartott a Komárom - Érsekújvár - Galánta - Trencsén - Zsolna - Jablonkai hágó - Katowice - Kielce - Radom - Deblin - Lukow - Breszt - Minszk - Szmolenszk - Gomel - Brjanszk - Orel - Kurszk kétezer kilométer hosszú vasútvonalon.

Az elsőként kiérkező szombathelyi III. hadtest feladata az volt, hogy Kurszkból kiindulva, a német csapatok támogatásával szorítsa vissza az Oszkol és a Don folyók között elhelyezkedő szovjet katonaságot a Don mögé, majd építsék ki harcállásaikat a Voronyesztől Pavlovszkig terjedő 200 kilométeres folyószakasz nyugati oldalán. A szovjet csapatok – a Don túlsó, keleti partjára hátrálva – nagyobb ellenállást csak a Kurszktól 70 km-re lévő Tim

városánál fejtettek ki, melynél a magyar veszteség halottakban és sebesültekben háromezer fő körül volt.

A Kurszkba vonattal érkező magyar honvédeknek – a kijelölt állomáshelyüktől függően – a Don folyó partjáig még 200-tól 300 kilométerig terjedő távolságot gyalog kellett megtenniük, legfeljebb a felszerelésüket szállíthatták lovas szekereken, mivel gépkocsikkal csak a hadosztályparancsnokságok rendelkeztek. Augusztus 25-re így is minden magyar alakulat elfoglalta táborhelyét a Don-folyó dombokkal és lápokkal tarkított nyugati oldalán.

A IV/2. számú tábori kórház történetét – melyben Tánzos Dezső lelkész is szerepel – egy oda beosztott akkori orvostanhallgató, későbbi orvos, Dr. Sey László naplója örökítette meg. A kórházhoz többek között 3 hivatásos katonatiszt, 10 orvos, 4 mütös, 31 ápoló, egy katolikus és egy protestáns lelkész, 4 személyautó, 40 szekér, 96 ló, szakácsok, kocsisok, lovászok, sofőrök és tisztiszolgák tartoztak. Bevagonírozásuk Pécsen 1942. május 11-én történt. Kurszk egyik elővárosában volt a kirakódásuk, majd május 20. körül indult el a gyalogosok kísérte szekérkaraván a Don felé.

Mintegy 80 km után, Timnél, már dolguk is akadt: akna robbanásának több tucat súlyos sebesültjét kellett az orvosoknak ellátni és hátra küldeni. A tábori lelkésznek volt a kötelessége – természetesen a kórház állománya, a sebesültek és a betegek lelki gondozása mellett – az elhunyt katonák azonosítását szolgáló, nyakba akasztott alumínium dobozkájában lévő két személyi adatlapjának egyikét a veszteség nyilvántartása céljából begyűjteni, majd a halottat a másik adatlapot tartalmazó dobozkájával együtt eltemettetni, hogy a holttest egy esetleges későbbi exhumálás során is azonosítható legyen. Az elhunyt személy családjának táviratban történő értesítése szintén a lelkész feladata volt.

A tábori kórház csapata Timtől délkeletnek fordulva, s még mintegy 250 kilométert gyalogolva, 1942. június 25-én érte el úticélját, a Don folyó előtt 15 kilométerre fekvő Osztrogozsszk városát, ahol először egy kozák lovaslaktanyában, július közepétől a város kórházában, majd augusztus 20-tól pedig – a szaporodó szovjet bombázások miatt – a 30 km-re lévő Krasznoje faluban kapott elhelyezést.

Normális esetben a sebesült katonák elsősegélyben részesítése közvetlenül a frontvonal mögött létesített kötőhelyeken történt. Innen a mentőautókkal is rendelkező sebesültszállító gépkocsioszlopok vitték hátra őket a hadtestek és a hadosztályok parancsnokságai közelében felállított tábori kórházakba, ahol már szakszerű orvosi kezelést kaptak. A kórházakból a hátszágba küldött súlyos sebesülteket és betegeket szintén mentőautókkal szállították a legközelebbi olyan vasútállomásra, ahonnan – a még fel nem robbantott síneken – vonattal érkezhettek haza.

A Don keleti partján lévő szovjet hadsereg július közepétől szeptember közepéig erős támadásokat indított, hogy a folyón átkelve, annak nyugati partján, Sztorozsevoje, Uriv, Korotojak és Szcsucsje faluknál hídfőállásokat építsen ki. Bár a magyar hadsereg ezekben a harcokban hősiesen küzdött,

mintegy 27 ezer halottat és sebesültet vesztett, de így is csak a Sztorozsevojei és a Korotajaki hídfőállást tudta visszafoglalni. A csaták a IV/2. számú tábori kórháztól néhány tíz kilométerre folytak, ezért a sebesültek ellátása, hátországba küldése és a halottak temetése a kórház személyzetétől éjjel-nappal emberfeletti áldozatos munkát követelt.

1942 októberétől csitulak a harcok, s a 2. magyar hadsereg védelemre rendezkedett be a Don-folyó nyugati partján. Lövészárkokat ástak és bunkereket építettek. A felszerelés és a ruházat elhasználódott, de a mínusz negyven Celsius fokos tél beköszöntésével sem kaptak meleg öltözetet. Takarmány hiányában a lovak 70 százalékát a frontvonaltól 150-200 kilométerrel hátrébb vitték, s így az őszi esőzések és a téli havazások következtében csaknem járhatatlan utakon többnyire gyalogosan kellett az élelmet és a lőszert a csapatokhoz szállítani. A katonák fáradtságához hozzájárult még a frontvonalon felváltás nélkül eltöltött hosszú idő is. 1942 végére a magyar hadsereg összes vesztesége halottakban, sebesültekben és eltűntekben már 33 763 főt számlált.

II. rész

A többszörös túlerőben lévő szovjet katonaság a kőkeményre befagyott Don-folyó jegén átkelve, 1943. január 12-én Urivnél, 14-én pedig Scsucsjénél indított támadást a folyó nyugati partját védő 2. magyar hadsereg ellen. A honvédek hősiiesen harcolva az első támadásokat ugyan visszaverték, – az oroszok 132 tankja közül például 83 darabot megsemmisítettek, – de a súlyos veszteségek miatt négy nap múlva már visszavonulásra, majd a szovjet harckocsik és a sítalpakkal felszerelt szibériai gyalogság gyors bekerítési hadmozdulatai miatt menekülésre kényszerültek.

A bajt csak fokozta, hogy az Oszkol és a Don folyó között már több tízezer főnyi felváltó magyar alakulat állomásozott, akiknek még kézi fegyvere sem volt, mert azt a január 13. és 20. között a frontvonalon felváltandó csapatok adták volna át nekik. A honvédek – a szovjet bombázásoktól és támadásoktól félve – a főutakat elkerülve gyalogoltak hátrafelé. Éjszakázni, melegedni, megpihenni legfeljebb csak a még megmaradt falvakban tudtak, ha azokat a gépkocsikkal gyorsabban mozgó német csapatok még nem foglalták le előttük. Tápláléku a megfagyott lovak húsa és a havas föld alól kikapart gyökér jutott nekik. A mínusz 30-40 fokos hidegben a legyengült, lerongyolódott katonák ezrei fagytak halálra.

A Dontól mintegy 30 kilométerre fekvő Krasznoje faluban működő IV/2. számú tábori kórház – ahol Tánzos Dezső tábori lelkész is szolgált – január 16-án éjfél körül kapott parancsot a visszavonulásra. A mínusz 35 fokos hidegben magukra vettek minden lehetséges ruhadarabot, s a kórház eszközeit, gyógyszereit felpakolták arra a néhány szekérre, amelyeket a még megmaradt lovaik elhúzhattak. A hozzájuk korábban munkára beosztott, s ezért Sztálin bosszújától féltő, mintegy két tucat orosz hadifoglyot is magyar katonaruhákba öltöztették, majd a kórház élelmezésére tartott csordából megmaradt néhány tehenet maguk előtt terelve, megindultak gyalogosan a végelláthatatlan orosz sztyeppén hazafelé. A szovjet foglyok mutatták az utat és intézték a szállást, a magyar orvosok pedig útközben a sebesülteken kívül az orosz lakosságot is gyógyították.

200 kilométeres gyaloglás után, január 22-én érkeztek meg Belgorodba, ahol február 5-ig maradtak. Nem sejtették, hogy a lebombázott vasúti sínek miatt nyugat felé még 800 kilométeres menet vár rájuk. Február 10. körül Szirovatkán, február végén Baturinban, március elején Csernyigovban, azután – Kijevnél a Dnyeper-folyó hídján átkelve – március 10. táján Zsitomírban pihentek néhány napot. A két hónapos menetelésük március közepén, Ovrucsnál ért véget. A rettenetes hideg, a megerőltető gyaloglás és a szörnyű koplalás miatt a túlélők is már csak csont és bőr voltak. Tánzos Dezső tábori lelkész 16 kilót adott le a súlyából.

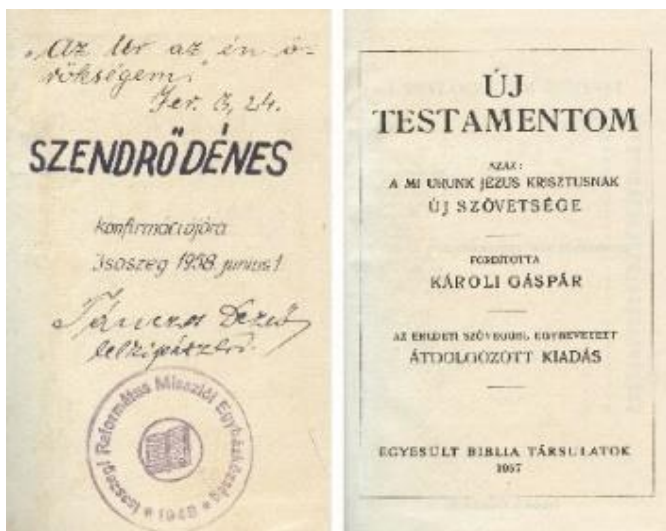
A 2. magyar hadsereg egy éves tevékenysége során, egymást váltva kb. 240 ezer honvéd és munkaszolgálatos fordult meg a szovjet fronton. Közülük mintegy 50 ezren meghaltak, 50 ezren megsebesültek és 28 ezren fogságba estek. A haderő maradványának, 65 ezer katonának, vonatokon történő hazaszállítása az Ovrucs – Minszk – Deblin – Radom – Kielce – Katowice – Zsolna – Trencsén – Galánta – Érsekújvár – Komárom 1600 km-es vasútvonalon 1943. április 24-től május 30-ig tartott.

A leszerelt Tánczos Dezső Somogyvisontán (a mai Csokonyavisontán) folytatta tovább lelkészi munkáját, de nyugalma a háború miatt neki sem lehetett. 1944. szeptember 23-án kezdte meg a Vörös Hadsereg a mai Magyarország elfoglalását, melyet 1945. április 12-én (bejelentésük szerint 4-én) fejezett be. A harcok során hazánkból mintegy 800 ezer magyar katonát és civilt vittek kényszermunkára a Szovjetunióba, ahonnan 200 ezren sohasem tértek vissza.

A „felszabadulás” után Tánczos Dezső lelkészt is meghurcolták: 1945 őszén háborús bűntettekkel vádolták meg, de 1946-ban a Kaposvári Népbíróság, majd a fővárosi Népbíróságok Országos Tanácsa sem találta bűnösnek azért, mert behívott tábori lelkészként szolgált a fronton, s a vádak alól felmentették.

Tánczos Dezső 1947. június 1-től Balassagyarmatra került lelkésznek. Gyülekezeti munkája mellett Róka Lajos beosztott lelkészével ott kezdte el Kálvin János német nyelven írt tanulmányait magyarra fordítani. 1952-ben már mintegy kétezer gépelt oldal várt kiadásra, amikor egyik felettese feljelentette, mert „engedély nélkül fordítói irodát tart fenn, és abban másokat is foglalkoztat.” Letartóztatták, de a belügyminiszter utasítására még aznap szabadlábra is helyezték. Fordításainak szövegeire máig is sok teológiai értekezés hivatkozik.

Tánczos Dezső 1956 július 1-jén érkezett Isaszegre lelkésznek úgy, hogy az addig itt szolgáló Peterdi Bélával gyülekezetet cseréltek. Akkor én tíz éves voltam. Hozzá jártam konfirmációt előkészítő tanfolyamra, s máig is őrzöm a konfirmációmra, 1958 pünkösdjén tőle kaptam, s általa dedikált Újtestamentum könyvet.

Igehirdetése során gyakran beszélt arról, hogy miként próbálta a végtelen hámezőkön hazafelé gyalogló, fáradt honvédeket megóvni – a rájuk váró családjukra emlékeztetve – a szabad ég alatt való leüléstől vagy lefekvéstől, amely a biztos fagyhalállal járt volna.

Az 1956-os forradalomnak a szovjet hadsereggel történő leverése után a hatalommal kiegyező, főként karrierista vagy megszarolt lelkészekből álló békepapság volt az, akiket a Kádár-rendszer az egyházak vezető tisztségeibe helyezett. Nekik kellett volna a többi lelkészt – s rajtuk keresztül a híveket – a kivégzések és bebörtönzések elleni tiltakozásoktól távol tartani, s a népi

demokrácia céljainak megvalósítására rábírní. 1959-ben a szándék a mezőgazdaság szocialista átszervezése volt Isaszegen is. A gazdákat a nagyüzemekből érkező kommunista agitátorok fenyegetéssel, ellenkezés esetén veréssel kényszerítették arra, hogy a termelő-szövetkezetbe való belépési nyilatkozat aláírják. Ha a diktatórikus módszer ellen valamelyik lelkész szólni mert, azt a püspöke – az Állami Egyházügyi Hivatal utasítására – valamilyen indokkal a szolgálati helyéről áthelyezte vagy menesztette.

Tánczos Dezső isaszegi kálváriája 1959. húsvét vasárnapján kezdődött, melynek édesapámmal és bátyámmal együtt én is tanúja voltam. A 10 órakor kezdődő istentisztelet előtt a már palástban lévő lelképásztort a templom ajtajában állította meg a péceli esperesi hivatal vonattal érkező segédlelkésze. Közölte vele, hogy felfüggesztették az állásából, s már ezt az istentiszteletet sem tartathatja meg, mivel erre ő kapott felhatalmazást. Mi nem maradtunk ott, másokkal együtt hazamentünk. A későbbiek folyamán tudtuk meg, hogy Tánczos Dezső az 1956-ban nyugatra disszidált két egyetemista fiával levelezett, s ezt akkor kémkedésnek minősítették. Hiába fellebbezte meg a püspöki intézkedést, mert az egyházkerület, majd a konvent bírósága is Isaszegről való elmozdítását rendelte el, amely végül 1960. március 22-vel vált hatályossá.

Utána – még Isaszegen lakva – 1960. szeptember 22-től október 12-ig Bűrűsváradon segédlelkészként szolgált. 1961. július 1-től kezdődően Dunaalmáson helyettes lelkészi állást kapott, amely szolgálati lakással is járt. Tánczos Dezső a történetek miatt panasszal fordult a svájci egyházak

segélyszervezetének igazgatójához, majd 1964-től 24 levele jutott el a Münchenben működő Szabad Európa Rádió Czeglédi Zoltán nevű munkatársához a Kádár-rendszert kiszolgáló békepapság visszaszolgáltatásáról, melyeket az adóállomás a műsoraiban fel is használt. Ezért izgatás és kémkedés vádjával 1966. novemberében letartóztatták. Több mint száz napos vattatása alatt magánzárkában tartották, majd zárt tárgyaláson úgy ítélték el, hogy a levelekben foglaltak igazságtartalmát nem vizsgálták, és a saját védelmére kért tanúk közül a bíróság egyetlenegyét sem volt hajlandó meghallgatni. Három és fél év után, 1970. májusában szabadult.

Közben Dunaalmáson a lelkészutódja minden könyvét és feljegyzését, köztük a Don-kanyari naplóját is eltüntette. Mivel püspöke a 37 éves lelkészi munkaviszonyát többszöri írásos kérelmére sem igazolta le, élete végiig nyugdíj nélkül maradt.

Bajusz Árpád (1951-2015) lelkésztől – 1993-ban történt Isaszegre helyezése után – szereztem tudomást arról, hogy ő az egyetemista évei alatt, 1972-től 74-ig Gödöllőn gyakornokoskodott, s ennek során az ottani idők otthonában többször találkozott és beszélgetett Tánczos Dezső lelkésszel is. 2017 végén, a Gödöllői Református Egyházközség halotti anyakönyvének átnézése kapcsán sikerült megtudnom, hogy Tánczos Dezső 82 éves korában, 1986. május 28-án, Gödöllőn hunyt el, június 7-én volt a temetése, halálát pedig szívelégtelenség okozta. A temetését Ács Mihály intézte.

Tánczos Dezső lelképásztor isaszegi szolgálata idején az istentiszteleteken gyakran énekeltük a 35. zsoltárt, amelynek első verse a következő:

*„Perelj Uram perlőimmal, harcolj én ellenségimmel,
Te pajzsodat ragadd elő, én segedelmemre állj elő;
Dárdádat nyújtsd ki kezeddal, ellenségimet kergesd el;
Mondjad az én lelkemnek, tégedet én megsegítlek.”*

Ő már akkor tudta és tapasztalta, hogy a XX. század borzalmaival és diktatúráival – becsületes, igaz embernek, különösen pedig esküjéhez hű lelkésznek megmaradva, – csak Isten szeretetével és segítségével lehetett testileg és lelkileg egyaránt elviselni. Emlékezzünk rá – és a Don-kanyar minden áldozatára – ma is tisztelettel és kegyelettel.

Irodalomjegyzék:

1. Glatz Ferenc: Magyarok krónikája, Helikon Kiadó (Budapest) és Alexandra Kiadó (Pécs), 2006.
2. Kránitz Zsolt: A késő idők emlékezetében éljenek..., Pápai Református Gyűjtemények kiadványa, Pápa, 2013.
3. Kollega Tarsoly István: Magyarország a XX. században, I. kötet, Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000.
4. Dr. Sey László: A IV/2. számú tábori kórház a Don partján 1-13. rész, Hetedhétátár, internetes közérdekű magazin, Pécs, 2005. július 1-től 2006. február 10-ig.
5. Tánczos Dezső: Atyámfiak vigasztalódjatok, Országos Református Szeretetszövetség kiadványa, Népparát sorozat, Budapest, 1939.
6. Tánczos Dezső csokonyavissontai (somogyvissontai) református lelkész háborús büntetése, Kaposvári Népbíróság iratai 1945-48., 114/1945. ügyiratszám.
7. Tánczos tiszteletes meghurcoltatása, Katolikus Magyarok Vasárnapja, hetilap, Youngstown, Ohio, USA, 86. évfolyam, 14. szám, 1979. ápr. 8., 6. oldal
8. Tumbász Gyula: Sebesültszállító írnokként a Donnál, Archívnet, Magyar Országos Levéltár elektronikus folyóirata, Budapest, 16. évfolyam, 2016., 1. szám.
9. Ungváry Krisztián: A Kádár-rendszer kémelhárítása, Évkönyv XVI., Országos Széchényi Könyvtár - 1956-os Intézet - History Archivum közös kiadványa, EPA-változat, Budapest, 2009.